

Kâsımî'nin Mehâsinü't-Te'vîl İsimli Tefsirinin Mukaddimesinde Kıraat Olgusu

The Case of Qiraat in the Introduction of Qâsimî's Work Named Tafsir Mahasin at-Ta'wil

Şuayip KARATAŞ

Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi,
Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmî Anabilim Dalı
Assist. Professor, Aksaray University, Faculty of Islamic Sciences,
Department of Qur'an Reciting and Qiraat Science,
Aksaray, Turkey
suaybk@hotmail.com
orcid.org/0000-0002-8261-1491

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 6 Nisan / April 2021
Kabul Tarihi / Accepted : 9 Mayıs / May 2021
Yayın Tarihi / Published : 15 Haziran / June 2021
Yayın Sezonu / Pub Date Season : Haziran / June
Cilt / Volume: 8 • Sayı / Issue: 1 • Sayfa / Pages: 315-337

Atıf / Cite as

Karataş, Şuayip. "Kâsımî'nin Mehâsinü't-Te'vîl İsimli Tefsirinin Mukaddimesinde Kıraat Olgusu". *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (2021), 315-337.

Doi: 10.33460/beuifd.910934

İntihal / Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.
This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yayın Hakkı / Copyright®

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi tarafından yayınlanmıştır. Tüm hakları saklıdır.
Published by Zonguldak Bulent Ecevit University, Faculty of Theology, Zonguldak, Turkey. All rights reserved.

Öz: Müfessirlerin hemen hepsinin çalışmalarına uzunca bir mukaddimeyle başladıkları görülmektedir. Tefsirlerle ilmî anlamda önemli bir değer katan bu mukaddimeler, genel olarak tefsir usûlü ve Kur'an ilimleri bakımından zengin bir içeriğe sahiptirler. Bunların bazılarında tefsir ilminin teorik alanı, tefsir usûlü başlığıyla yazılmış bazı çalışmalara göre daha ileri düzeyde olabilmektedir. Tefsir mukaddimleri Kur'an ilimleri ve tefsir usûl konularından başka müfessirin tefsirinde takip edeceği metottan tefsirin yazılma sebebine kadar müfessir ve tefsiri hakkında birçok önemli bilgiyi de barındırabilmektedir. Osmanlı Devleti hakimiyetindeki coğrafyada doğup yaşayan, döneminin önemli ilim adamlarından Cemâleddin el-Kâsımî'nin (ö. 1914), 20. Yüzyılın başında kaleme alınan önemli tefsirlerden olan, daha çok "Tefsîru'l-Kâsımî" diye bilinen "Mehâsinü't-Te'vîl" isimli tefsirinin mukaddimesi de muhteva ve üslûbuyla dikkat çekmektedir. On yedi cilt olan tefsirin birinci cildi tefsir usûlü konularına tahsis edilmiş olup temel usûl konularının çoğu "kâide" başlığı altında verilmiş, ayrıca "fasıl" ve "matlab" alt başlıklarıyla da

konular değerlendirilmiştir. Bu çalışma Kâsımî tefsirinin mukaddimesinde yer alan kıraat konularını değerlendirmek suretiyle müfessirin kıraat ilmi alanındaki bazı görüşlerinin ve alana sağladığı katkının tespitini amaçlamaktadır. Bu bağlamda çalışmanın giriş kısmında mukaddime kavramı hakkında genel bilgi verildikten sonra, Kâsımî'nin hayatı, ilmi kişiliği ve eserleri hakkında bilgi vermek suretiyle müellif tanıtılmıştır. Daha sonra ise mukaddime ele alınan bazı kıraat konuları önemli belli başlıklar altında tasnif edilerek Kâsımî'nin ilgili konulardaki görüşleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kıraat, Cemâleddin el-Kâsımî, Mehâsinü't-Te'vîl, Mukaddime.

Absract: It is seen in almost all of the commentaries started their work with a long introduction. This introductory information, which adds an important scientific value to the tafsirs, have a rich content in terms of Qur'anic sciences and tafsir methodology. In some of these, the theoretical field of the science of tafsir may be more advanced than some studies written under the title of Tafsir. This tafsir introduction information can also contain many important information about the tafsir and commentary, from the sciences of the Qur'an and the tafsir method, from the method that the commentator will follow in his interpretation to the reason why the tafsir was written. The introductory information of the Tafsir "Mahasin at-Ta'wil" that is an important commentary written by Jamâladdin al-Qâsımî (d. 1914), who was born and lived in the geography under the rule of the Ottoman Empire at the beginning of the 20th century and was one of the important scholars of the period is also noted for its content and style. The first volume of the seventeen volumes of tafsir has been devoted to the tafsir method, and most of the basic procedural topics are given under the title of "principles", and the subjects are also evaluated with the subheadings "fasil" and "matlab". This study aims to determine some of the views of the tafsir and his contribution to the field by evaluating the Qur'anic subjects included in the introduction of the Qasimi commentary. In this context, first of all, the introduction was introduced by giving information about the life, scientific personality and works of Qâsımî, after giving general information about the concept of muqaddimah. Later, some of the issues discussed in the introduction were classified under certain important headings and the views of Qâsımî on some related issues were tried to be determined.

Keywords: Tafsir, Qiraat, Jamâladdin al-Qâsımî, Mahasin at-Ta'wil, Introduction.

Giriş

İslâm ilim/eser geleneğine bakıldığında tarih boyunca te'lif edilen eserlerde, önsöz olarak nitelenebilecek bölümlerin varlığı görülmektedir. Kaleme alınan çalışmaya giriş mahiyetinde olan bu bölüm için, mukaddimenin yanında fâtiha(tü'l-kitâb), medhal, dibâce, takdîm ve sadrül-kitâb gibi pek çok istilâh

kullanılmaktadır.¹ Bu manada çoğu müfessir, kaleme aldığı tefsirinin öncesine mukaddime yazmış ve burada tefsir usûlünün bazı önemli meselelerine yer vermiştir. Buralarda ele alınan konular daha ziyade Kur'an'ın inzâli, cem'i, kitâbeti, istinsahı, kıraati, tertibi, faziletleri, i'cazı ve i'rabı gibi hususlardır. Bunlar, araştırmacılar ve ilgili tefsirin okurları için bir ön bilgi oluşturmaya yönelik mevzular olması hasebiyle faydalı görülebilir.² Söz konusu mukaddime türünün şekillenmesinde her ne kadar İbn Kuteybe'nin (ö. 276/889) ciddi etkisi olsa da diğer ilk dönem tefsirlerinde olduğu gibi onun tefsirinde de mukaddime ifadesine rastlanılmamaktadır. Tefsir ilmi açısından mukaddime kelimesi, ilk olarak Cessâs'ın (ö. 370/981) Ahkâmü'l-Kur'ân'ında geçmektedir.³

Tefsir literatüründe mukaddimeler, mahiyetleri itibariyle ikiye ayrılmaktadır. Birincisi, birkaç sayfayı aşmayacak hacimde, önsöz niteliğinde hamdele, salvele, Kur'an'ın ulviliği ve ilgili tefsirin kaleme alınma nedeni vb. bilgiler veren mukaddimelerdir. Bu tür mukaddimelerde genelde müellif, çalışmasında takip ettiği yöntemle ilgili herhangi bir bilgi vermez. İkinci türde ise, diğerindeki bilgilere ek olarak müellifin, Kur'an tarihi, Kur'an ilimleri ve Kur'an öğrenmenin fazilet ve edebine dair detaylı bilgiler verdiği görülmektedir.⁴ Bu manada müellifler, tefsir usûlüne veya Kur'an'ı anlama ve yorumlamaya dair düşüncelerini mukaddimelerinde serdederler. Buna göre müfessirin, tefsir yaparken riayet edeceği temel esaslar ve tefsir geleneği hakkındaki görüşleri mukaddimelerden öğrenilebilir. Mukaddimelerde kullanılan ifadelerin derinliği, genel olarak tefsirin yazıldığı zamandaki insanlara vermeyi amaçladığı mesajlarla doğru orantılı olarak gelişmektedir. Müfessir, mukaddimede bir bakıma tefsirinde izleyeceği metodun bir projesini sunmaya ve bunu kendi bilgisi, becerisi, zihin dünyası ve kültürü ışığında gerçekleştirmeye çalışmaktadır.⁵

Mukaddimelerin hacmi, tefsire göre değişiklik gösterebilmektedir. Burada belirleyici önemli unsurlardan birinin, tefsirin hacmi olduğu söylenebilir. Yani tefsirin hacmi, mukaddimenin uzunluk veya kısalığıyla doğru orantılıdır. Bir başka husus da tarihsel süreçte, Kur'an ilimlerinin ve tefsir usûlünün bilimsel olarak genişlemesiyle mukaddimelerde ele alınan konuların da hacimsel olarak artış göstermesidir. Söz konusu bilgiler, erken dönem tefsirlerinde neredeyse tamamen rivayet ve nakille verilirken; sonraki dönemlerde, seleften nakledilen bilgilerin, belli bir değerlendirme ve incelemeye tabi tutulmak suretiyle aktarıldığı görülmektedir. Ayrıca tefsir mukaddimelerinde bazen müfessirin künye ve lakabı,

1 İsmail Durmuş, "Mukaddime", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006), 31/115.

2 Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012), 27.

3 Ali Bulut, *Erken Dönem Tefsir Mukaddimelerinin Tefsir Usûlü Açısından Değerlendirilmesi* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009), 17-21.

4 İbrahim Hilmi Karslı, "Tarihsel Gelişimleri İtibariyle Tefsir Mukaddimelerine Dair Bir İnceleme", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (2003), 256.

5 Zeki Şen, "Reşid Rıza ve Tabatabâi'nin Tefsirlerindeki Mukaddimelerinin Karşılaştırılması", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29 (2009), 96.

ilmî açıdan ulaştığı merteye, uzun ifadelerle anlatılır. Bu ve benzeri girizgahların, daha çok müfessirin öğrencileri veya eseri yazıya geçirenler tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Bazen de mütevazı ifadeler kullanmak suretiyle bizzat müfessirin, kısaca kendisini tanıtarak sözlerine başladığı görülebilir. Genel olarak, müfessir sözlerine hamdele ve salvele ile devam eder. Hamdelenin sonunda Allah Teâlâ'nın sıfatlarından; salvelenin akabinde ise Hz. Peygamber'in sıfatlarından biraz söz eder. Daha sonra ise ilâhî bir hitap olan Kur'an'ın bazı özelliklerinden bahseder.⁶

Tefsir mukaddimelerinin içeriğini oluşturan Kur'an ilimleri, kaynağını direkt olarak Kur'an'dan alan, onun daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla nüzûlünü, cem'ini, tertibini, kitabetini, kıraatini, i'câzını, nâsihini, mensûhunu vb. hususları konu edinen bir disiplindir.⁷ Buna göre tefsir mukaddimelerinin, muhteva ve yazıldıkları dönem bağlamında ele alındığında, Kur'an ilimleri ve tefsir usûlü konularına dair bilgilerin aslî kaynaklarından biri olduğu söylenebilir. Ayrıca bu tür usûl bilgilerinin daha çok rivayet türü olarak kaleme alınmış tefsirlerin mukaddimelerinde yer aldıklarının görüldüğü bilinmelidir.⁸

Erken dönem tefsirlerinde genel olarak durum yukarıda zikredildiği şekildeyken, daha sonraki dönemlerde kaleme alınmış tefsirlerde, mukaddimelerin nicelik olarak büyümesi dışında, çok büyük bir fark görülmemektedir. Bunun en önemli nedenlerinden biri muhteva açısından ele alınan konuların artmasıdır ki ele alınan bu konulardan birisi de kıraattir. Bu manada, birçok müfessir, tefsirlerin mukaddimelerinde kıraatin temel konularını ele almış ve ilgili hususlarda farklı yorumlar yapmıştır. Bazı müfessirler ise kıraat konularına mukaddimelerinde değinmek yerine, yaptıkları tefsir yorumlarının satır aralarında bu ustalıklarını göstermişlerdir. Zemahşerî (ö. 538/1144) ve Beydâvî (ö. 685/1286) tefsirleri bu duruma örnek olarak gösterilebilir.⁹

Son dönem tefsirlerden biri olan ve daha çok "Tefsîru'l-Kâsımî" diye bilinen, "Mehâsinü't-Te'vîl" isimli tefsirin mukaddimesi, muhteva ve üslûbuyla dikkat çekmektedir. Bu manada o, tefsir ilminin temel kaynakları, müfessirlerin kendi içerisindeki mertebeleri, esbâb-ı nüzûl, nâsîh, mensûh, zâhir ve bâtın, Kur'an'ın üslûbu, müşkil âyetler, Kur'an'ın cem'î, sahâbe tefsiri, Kur'an'a bağlı ilimler, kıraatler, tefsirde sünnetin payı, re'y tefsiri, yedi harf meselesi, tefsir ve kıraat çeşitleri gibi usûl-i tefsire dair pek çok önemli bilgileri detaylı bir şekilde ihtiva etmektedir.¹⁰

6 Karslı, "Tarihsel Gelişimleri İtibarıyla Tefsir", 229-230.

7 Muhammed Abdülazim Zürcânî, *Menâhilü'l-İrfân fî ulûmi'l-Kur'an* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-'Arabi, 1995), 1/23-24.

8 Yakup Bıykoğlu, "Rivayet Türü Tefsir Mukaddimelerinin Tefsir Usûlü Bilgisi Bağlamında Değeri (Hüseyn el-Begavî, Muhammed İbnü'l-Cevzi ve İbn Kesir Örneği)", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28/1 (2019), 41.

9 Kerim Buladı, "Klasik Tefsir Mukaddimelerinde Yedi Harf Meselesi ve Yorumları", *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (2016), 114.

10 Demirci, *Tefsir Usûlü*, 32.

Yapılan araştırmada Mehâsinü't-Te'vîl mukaddimesini kıraat olgusu yönüyle müstakil olarak inceleyen bir çalışma tespit edilememiştir. Bununla birlikte tefsir üzerine, tefsir yönünü veya tefsirinde kıraatin uygulanışını ele alan bazı çalışmalar mevcuttur.¹¹ Bu durum, kıraat yönü tarafıyla mukaddime üzerine bir çalışma yapılmasının da önünü açmıştır. Bu çalışmada, ilk olarak Cemâleddin el-Kâsimî'nin hayatı (ö. 1914), ilmi kişiliği ve eserleri hakkında bilgi verilecektir. Daha sonra ise mezkûr mukaddime Kâsimî tarafından Ulûmü'l-Kur'ân konuları arasında yeri geldikçe, farklı yerlerde ele alınan kıraat konuları, belli başlıklar altında tasnif edilerek, müellifin mukaddimesi bağlamında kıraat ilmine katkı sunduğu görüşleri analiz edilmek suretiyle bazı tespitler yapılmaya çalışılacaktır.

1. Cemâleddin el-Kâsimî'nin Hayatı, İlmî Kişiliği ve Tefsiri

Cemâleddin el-Kâsimî, 1866 yılında Şam'da dünyaya gelmiştir. Kendilerini ilme adanmış olan bir aileye mensup olan Kâsimî, babası Muhammed Saîd el-Kâsimî'nin en büyük oğludur. Kâsimî, sahip olduğu ilmi birikimi ve Şam'da edindiği saygınlığı büyük ölçüde dedesi Kâsim el-Hallâk'a ve babasına borçludur. On dokuz yaşına kadar berberlik mesleği icra etmiş olan dedesi, daha sonra mesleğini bırakıp ilmi çalışmalara yönelmiştir.¹² Müfessir Kâsimî, doğduğu yere nispetle Dimaşkî; âlim bir şahsiyet olması hasebiyle dedesi Kâsim el-Hallâk'a nisbetle de Kâsimî nisbeleriyle meşhur olmuştur.¹³

Cemâleddin el-Kâsimî 1866-1914 yıllar arasında Suriye'de yaşamıştır. Bu dönemde Suriye, Osmanlı Devleti'ne bağlı olmakla birlikte kendi içerisinde farklı idari bölgelere ayrılmış bir vilayet durumundadır. Kâsimî hayatının tamamını Şam bölgesinde geçirmiştir.¹⁴

Kâsimî, eğitiminin temelini ailesinden almıştır. Daha sonra ise Zâhiriye medresesine girmiş ve orada sarf, nahiv, mantık, kelâm, belâgat gibi ilimleri

11 bk. Kılıç, "Son Dönem Osmanlı Tefsir Geleneğinde Kıraat-Tefsir İlişkisi", Osmanlı'da İlm-i Tefsir, ed. M. T. Boyalık - Harun Abacı, (İstanbul: İsar Yayınları, 2019), 482-483. Kılıç'ın çalışmasında, mukaddime geçen konulara değinilmemiş, çalışmanın başlığından da anlaşıldığı üzere, Tefsirde Kıraati Seb'a'ya yapılan vurgu, kıraatlerin nakledilme yöntemi, nakledilen kıraatlerin Arap lehçeleriyle olan ilişkisi ve kıraat anlam ilişkisi Kâsimî'nin tefsiri bağlamında ele alınmıştır. Gökçen Kalkan, *Cemâleddin El-Kasimî ve Tefsirdeki Metodu* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007); H. Mehmet Günay, "Cemâluddîn el-Kâsimî Hayatı ve İlmî Kişiliği", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1996); H. Mehmet Günay, "Suriye Selefliliğinin Önderi Cemâleddîn el-Kâsimî (1866-1914): Hayatı, Islahatçı Kişiliği ve Fikhî Eserleri", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 6 (2005); H. Mehmet Günay, *Cemâluddîn el-Kâsimî ve Fikhî Görüşleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1991).

12 Zâfir el-Kâsimî, *Cemâluddîn el-Kâsimî ve asruhû* (Dimaşk: Matbaatü'l-Hâşimiyye, 1965), 22-25; Muhammed b. Nâsir el-Acmî, *Âlu'l-Kâsimî ve nübûghum fı'l-İlmi ve't-tahsil* (Beyrut: Dâru'l-Beşâirü'l-İslâmiyye, 1999), 65; H. Mehmet Günay, *Cemâluddîn el-Kâsimî ve Fikhî Görüşleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1991), 3.

13 Ali Turgut, "Cemâleddin el-Kâsimî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 7/311.

14 Muhammed b. Nâsir el-Acmî, *İmâmuş-Şâm fı 'asrihî Cemâluddîn el-Kâsimî: siretühû'z-zâtiyye bi kalemihî* (Beyrut: Dâru'l-Beşâirü'l-İslâmiyye, 2009), 15-16; H. Mehmet Günay, "Cemâluddîn el-Kâsimî Hayatı ve İlmî Kişiliği", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1996), 254-55; Günay, *Cemâluddîn el-Kâsimî ve Fikhî Görüşleri*, 1-2; Nizâr Abâza, *Cemâluddîn el-Kâsimî* (Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1997/1418), 17-18.

öğrenmiş, dönemin meşhur âlimlerinden aldığı özel derslerin yanında ayrıca babasından da fıkıh ve hadis dersleri almıştır. Bu manada eğitim hayatının en verimli yıllarını bu zaman diliminde geçirmiştir. Akabinde dönemin ileri gelen bazı âlimlerinde kıraat derslerine başlamıştır. Kıraat ve tefsir ilimleri alanına dair pek çok eseri bu eğitimi esnasında okumuştur. Kıraat derslerinin yanında ayrıca, Arapça dil bilgisi, tefsir ve hadis konularında ve daha çeşitli ilim dallarına ait kitaplar okumuştur. Tahsil sürecini kısa sürede tamamlayan Kâsimî, henüz küçük yaşlarda iken dersler vermeye başlamıştır.¹⁵

On dört yaş gibi henüz gençliğinin ilk evresi olan dönemde ders vermeye ve cami derslerinde babasına yardım etmeye başlayan Kâsimî, ilk imametini yirmi yaşında Annâbe Camii'nde yapmıştır. Zamanın valisinin görev vermesiyle, dört yıl ramazan aylarında Suriye'nin farklı yerleşim yerlerinde vaazlar ve dersler vermiştir. Pederinin ahirete irtihaliyle birlikte, cami cemaatinin yoğun ısrarıyla, onun yerine geçmiş, Sinâniye Camii'nde imamlık görevini üstlenmiştir. Aynı zamanda burada ders verme görevini de almış ve bu vazifeleri vefat edinceye kadar devam ettirmiştir.¹⁶

1903 yılında yakın arkadaşı, Suriye selefliğinin öncülerinden, Abdürrezzâk el-Bîtâr'la (ö. 1916) beraber Mısır'a seyahat eden Kâsimî, orada dönemin Mısır müftüsü Muhammed Abduh (ö. 1905) ile görüşmüş, onun ders halkalarına ve tefsir konulu sohbetlerine katılmıştır. Kâsimî burada ayrıca Abduh'un en tanınmış öğrencisi olan Muhammed Reşid Rızâ (ö. 1935) ile de tanışmıştır. Kâsimî'nin Mısır ziyaretinde gerçekleştirmiş olduğu temaslar, onun tasavvur, fikir ve düşünceleri üzerinde büyük tesir bırakmış ve zihinsel anlamda adeta bir değişimin ve dönüşümün başlangıcı olmuştur. Daha sonra bu etkiden kurtulamayan Kâsimî, memleketi Suriye'de, Abduh'un temsil ettiği ıslah hareketinin en önemli temsilcilerinden biri olmuş, bu manada ıslah hareketinin Suriye'deki temsilcisi olarak görülmeye başlamıştır. Bu durum aynı zamanda onun eser ve makalelerinin Mısır dergi ve gazetelerinde özellikle de Reşid Rızâ'nın çıkardığı el-Menâr dergisinde yayımlanmasının da önünü açmıştır.¹⁷

Kâsimî, Mısır seyahati dönüşünde yol arkadaşı el-Bîtâr'la beraber Beyrut'a uğramış, burada bulunan Suriyeli selefi âlim ve ıslahatçı Muhammed Ebû Tâlib el-Cezâirî (ö. 1920) ile görüşmüştür. Onun vesilesiyle İbn Teymiyye'nin (ö. 728/1328) külliyatı hakkında bilgi edinmiş, onun görüş ve fikirlerini öğrenmiştir. 1910 yılında Medine-i Münevvere'ye ziyaret gerçekleştiren Kâsimî, burada da önde gelen bazı

15 Günay, *Cemâlüddin el-Kâsimî ve Fikhi Görüşleri*, 13-14; Turgut, "Cemâleddin el-Kâsimî", 7/311.

16 Günay, "Cemâlüddin el-Kâsimî Hayatı ve İlmî Kişiliği", 255; Kâsimî, *Cemâlüddin el-Kâsimî ve asruhü*, 38.

17 Abdumecid Abdusselâm el-Muhtesib, *İtticâhâtü't-tefsîr fi'l-asri'r-râhin* (Ammân: Menşûrâtu Mektebeti'n-Nahda el-İslâmiyye, 1402/1982), 42; Kâsimî, *Cemâlüddin el-Kâsimî ve asruhü*, 125; H. Mehmet Günay, "Suriye Selefliğinin Önderi Cemâleddin el-Kâsimî (1866-1914): Hayatı, İslahatçı Kişiliği ve Fikhi Eserleri", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 6 (2005), 120-21; Günay, *Cemâlüddin el-Kâsimî ve Fikhi Görüşleri*, 5-10; Mahmûd Mehdî İstanbûlî, *Şeyh-Şâm Cemâleddin el-Kâsimî* (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1985), 59.

âlimlerle görüşmüş ve kütüphaneleri ziyaret etmiştir.¹⁸ Mezkûr zevattan başka Kâsımî'nin fikir ve zihin dünyasının oluşumunda, kelâm âlimi, Hanbelî fakihî ve müfessir olan Necmeddin et-Tûfî (ö. 716/1316), İslâmî ilimlerin pek çok sahasında eser vermiş Hanbelî âlim İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350), yine çok yönlü İslâm âlimi olan Şevkânî (ö. 1250/1834) ve Hindistanlı Sıddîk Hasan Han el-Kannevî (ö. 1307/1890) gibi âlimlerin de etkisi olmuştur.¹⁹ Bu manada Kâsımî, tefsirini selefi çizgi üzerinde kaleme alanlardan biri sayılmıştır.²⁰

Kâsımî'nin düşünce yapısında oluşan mezkûr âlimlerden etkilenme durumu, onun ilmî icraatlarında da kendini göstermiştir. Hatta sosyal düşünce yapısı itibariyle, henüz farklı anlamlara ve islahat hareketine hazır olmayan Suriye topraklarında Kâsımî'nin ilmî faaliyetleri kontrol altına alınmaya çalışılmış, kendisine şüphyle yaklaşmıştır. Otuzlu yaşlara doğru 1895 yılında on kadar arkadaşıyla beraber yaptıkları bazı toplantılar nedeniyle Cemâlîlik adında yeni bir mezhep kurma niyetinde olmakla suçlanmış, sorgulamalara ve siyâsî baskılara maruz kalmıştır. Kâsımî, kırk dokuz yaşında iken 19 Nisan 1914'de vefat etmiş ve cenazesi Dimaşk'ta bulunan Makberetülbâbissağîr Kabristanlığına defnedilmiştir.²¹

Cemâleddin el-Kâsımî, yaşamını eser telif etmeye adanmış, derleme ve şerh türünden pek çok kıymetli eser ortaya çıkarmış velûd bir müelliftir. Bizzat kendisinin yazarı olduğu teliflerden başka, çok sayıda eserin de tahkik edilmek suretiyle okurla buluşmasını sağlamıştır. Bu manada neredeyse tüm hayatını eser telifiyle geçirdiğini söylemek abartı olarak görülmemelidir.²² Onun, dinî ilimlerdeki meziyetini göstermeye yetecek en önemli eseri *Mehâsinü't-Te'vîl* adlı tefsiridir. Tefsirinin haricinde Kâsımî, çok farklı disiplinlerde eserler kaleme almıştır. Bu durum, onun ilmî ve düşünsel bakımdan sahip olduğu genişliğin sonucu olarak değerlendirilebilir.²³

Kâsımî, kendi adıyla şöhret bulmuş tefsirinin mukaddimesinde, konusunu tefsirle ilgili yapmış olduğu çalışmaların en iyisinin bu tefsiri olduğunu belirterek

18 Günay, "Suriye Selefilığının Önderi Cemâleddin el-Kâsımî", 121; Günay, *Cemâlüddin el-Kâsımî ve Fikhî Görüşleri*, 6.

19 Günay, "Suriye Selefilığının Önderi Cemâleddin el-Kâsımî", 125.

20 Muhammed b. Abdurrahman Magrâvî, *el-Müfessirün beyne't-tevîl ve'l-isbât fi âyâtî's-sifât* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 647.

21 İstanbullî, *Şeyhü's-Şâm Cemâleddin el-Kâsımî*, 95; Turgut, "Cemâleddin el-Kâsımî", 7/311; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi ve Tabakatü'l-Müfessirin* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1974), 2/773; Gökçen Kalkan, *Cemâleddin el-Kâsımî ve Tefsirdeki Metodu* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007), 8-10.

22 David Dean Commins, *Osmanlı Suriyesi'nde İslahat Hareketleri*, çev. Selahaddin Ayaz (İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1993), 132.

23 Turgut, "Cemâleddin el-Kâsımî", 7/311. Kâsımî'nin Mehâsinü't-Te'vîl haricinde kaynaklarda zikredilen tefsirle ilgili yazmış olduğu eserleri arasında "İfâdetu men Sahâ fi Tefsiri Süreti ve'd-Duhâ", "Bahs fi Cemî'l-Kıraati'l-Müteârefe", "Tefsiru Âyeti'l-İnnâ Aradna'l-Emânete ale's-Semâvâti ve'l-Ard...", "es-Sevânih", "Kavâidu Tefsiriyye" ve "Hidâyetü'l-Elbâb li Tefsiri Âyeti ve Taâmüleziyne Ütu'l-Kitâb" zikredilebilir. Eserler hakkında bilgi için bk. Kâsımî, Cemâlüddin el-Kâsımî ve asruhü, 259-260, 643, 645, 652, 665; Muhammed Riyâz el-Mâlih, "el-Allâme Cemâlüddin el-Kâsımî: hayatuhü ve âsaruhü", Mecelletü Afâkî's-Sekâfe ve't-Turâs 2 (1994), 10, 12, 15-16, 18; Kâsımî, Cemâlüddin el-Kâsımî ve asruhü, 688.

eserine tefsir konusundaki tüm bilgi ve birikimini yansıtmaya çalıştığını ifade etmektedir.²⁴ Bu sebeple olmalı ki Kâsımî, tefsir konusunda, hacimli başka bir çalışma telif etmemiştir.²⁵

Daha çok *Tefsîru'l-Kâsımî* olarak bilinen tefsirinin mukaddimesinde Kâsımî, Kur'an'da bulunan ilmi, fenni ve onun sınırlarını keşfetmek için çok çaba harcadığını, hayatının çoğunda bu çabanın içerisinde olduğunu belirtmiştir. O, bu gayeyle daha önceden kaleme alınmış tefsirleri incelediğini ve hemen hepsinin kendi ölçeğinde Kur'an'ın makâsıdını ortaya çıkarma gayesiyle bir şeyler yapmaya çalıştığını belirtmiş ve 1899 yılının şubatında tefsirini kaleme almaya başlamıştır.²⁶ Bu tarihten tam on üç yıl sonra 1911 yılında da çalışmasını tamamlamıştır. Tefsir, Muhammed Fuâd Abdülbâkî (ö. 1968) tarafından on yedi cilt olarak düzenlenmiş ve Kahire'de neşredilmiştir.²⁷

Tefsirin birinci cildi Kâsımî'nin mukaddimesiyle başlamaktadır. Burada müellif, on bir kaide halinde tefsir ilminin temel kaynakları, müfessirlerin mertebeleri, esbâb-ı nüzûl, zâhir-bâtın, nâsih-mensûh, Kur'an'ın müşkülleri, Kur'an'a dair ilimler, sahâbe tefsiri, tefsirde sünnetin rolü, rey tefsiri, yedi harf konusu, Kur'an'ın üslûbu, Kur'an'ın cem'î, kıraat çeşitleri, tefsir çeşitleri, peygamber kıssaları, isrâiliyatı kullanma ve tefsirde Arap dilinin önemi gibi konuları cildin tamamını kapsayacak şekilde genişçe ele almaktadır. Bu yönüyle mukaddimenin tamamında tefsir usûlüne dair konular irdelenmektedir.²⁸

Kâsımî'nin tefsiri, ağırlıklı olarak rivayet olmakla birlikte dirayet yönü de bulunan bir tefsirdir. Bu nedenle tefsiri, dirâyet ağırlıklı tefsirler kategorisinde değerlendirenler de olmuştur. Onun rivayet tefsirleri arasında değerlendirilmesinin nedeni, kendisinden önce yazılmış tefsirlerden çokça nakilde bulunması ve Kur'an'ın Kur'an'la tefsirine geniş yer vermesidir. Bu manada Kâsımî'nin tefsiri rivayet tefsiri olarak değerlendirildiğinde, Taberî (ö. 310/923), İbn Kesîr (ö. 774/1373) veya Süyûtî (ö. 911/1505) tefsirlerinde olduğu gibi ilk dönem müfessirlerinden rivayet yoluyla bol miktarda nakillerde bulunduğu sanılmamalıdır. Tefsîru'l-Kâsımî'yi, genişçe menkul bilgiler içermekle birlikte okuyucusuna dirayet yönünü de ağırlıklı olarak hissettiren bir tefsir olarak değerlendirmek mümkündür.²⁹

Tefsirinde Kâsımî, Kur'an'ı Kur'an'la, sünnetle, sahâbe ve tâbiîn sözüyle, yeri geldiğinde de daha önce yazılan tefsirlerdeki görüşler ışığında tefsir etme

24 Muhammed b. Muhammed Saîd Cemâleddin el-Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vil*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Dâru l-hyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1957/1386), 1/5.

25 Kalkan, *Cemâleddin El-Kâsımî ve Tefsirdeki Metodu*, 15-16.

26 Şükrü Arslan, "Mehâsinü't-Te'vil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 28/363.

27 Günay, *Cemâluddin el-Kâsımî ve Fihhi Görüşleri*, 48; Rümî, Fehd b. Abdurrahman b. Süleyman er-, *Buhûs fi usûli't-tefsîr ve menâhicih* (Riyad: Mektebetü't-Tevbe, ts), 158.

28 Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vil*, 1/349.

29 Zekeriyâ Pak, "Rivâyet Ağırlıklı Tefsirler", ed. Mehmet Akif Koç, *Tefsir El Kitabı* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 173.

metodunu kullanmıştır. Aynı zamanda dil bilgisi kurallarından, sözlüklerden ve kıraatlerden de istifade etmiştir. Kur'an'da geçen bazı kavramların ve kelimelerin açıklanmasında başta Cevherî'nin (ö. 400/1009'dan önce) es-Sihâh'î olmak üzere farklı kaynaklardan faydalanmıştır. Âyetler arası yorum farklılıklarını değerlendirirken mütevâtir kıraatleri dikkate almıştır. İsrâiliyat konusunda, kendinden önceki çoğu müfessir gibi tefsirinde isrâilî rivayetlere yer vermekten kurtulamamış, özellikle isrâiloğullarını konu edinen âyetleri tefsir ederken zaman zaman isrâilî haber ve yorumlara yer vermiştir. Fakat bu ifadeleri genellikle "روي" sigasıyla vermek suretiyle bu bilgilerin, mahiyetleri itibariyle, zayıf olduğuna işaret etmeyi de ihmal etmemiştir.³⁰

Tefsirinin önemli bir bölümünü, kendisinden önceki müfessirlerin ve diğer âlimlerin ifadelerinden nakillerin oluşturduğu Kâsımî, sadece bu nakillerle yetinmemektedir. Ele aldığı görüşler arasında kıyaslama ve değerlendirme yapmak suretiyle konu hakkındaki kendi kanaatini de ifade etmektedir. Kendilerinden nakilde bulunarak tefsirlerinden istifade ettiği müfessirler arasında Taberî (ö. 310/923), Zemahşerî (ö. 538/1144) Râzî (ö. 606/1210), İbn Teymiyye (ö. 728/1328) Kâşânî (ö. 736/1335), İbn Kesîr (ö. 774/1373) Süyûtî (ö. 911/1505) ve Ebüssuûd (ö. 982/1574) gibi âlimler zikredilebilir.³¹ Kâsımî'nin tefsirinde temel hareket noktasını islahatçı düşünce ve selefi anlayış oluşturmaktadır. Bu manada tefsirde İbn Teymiyye'den bolca nakiller bulunmaktadır.³²

2. Mukaddimede Ele Alınan Bazı Kıraat Meseleleri

Ulûmü'l-Kur'an ve tefsir usûlü konularında yapılmış çalışmaların hemen hepsinde ve tefsirlerin mukaddimelerinin bir kısmında müfessirin bilmesi gereken ilimlere yer verilmektedir. Kıraatlerin bir bölümünün, en azından tefsir ilmine sağlayacağı katkı nedeniyle, bilinmesi gerektiği için olsa gerek, ilgili listenin başlarında müfessirin Kur'an kıraatlerinden haberdar olması gerektiği belirtilmektedir.³³ Bu manada Kâsımî, tefsirinde sahih ve şâz kıraatlere yer vermek suretiyle kıraat ihtilaflarından istifade etmiştir. Onun hem naklettiği kıraatlerde hem de kıraatlerin yorumlanması veya tevcihinde kendisinden önce kaleme alınmış tefsir literatüründen yararlandığı görülmektedir. Onun, kıraatler bağlamında nakledilen her rivayeti, tefsirine almadığı; özellikle yorumladığı âyette ifade etmeye çalıştığı mananın beyanına veya anlaşılmasına katkısı olacak rivayetleri hususen seçtiği belirtilebilir.³⁴

Kâsımî'nin tefsirine girmeden evvel mukaddimesinde yer yer kıraate dair bilgiler verdiği, bu konuda bazı hususlara açıklamalar getirdiği görülmektedir.

30 Muhtesib, *Itticâhâtü't-tefsir fî'l-asrî'r-râhin*, 44-49.

31 Pak, "Rivâyet Ağırıklı Tefsirler", 172-173.

32 Günay, *Cemâlüddin el-Kâsımî ve Fikhi Görüşleri*, 48.

33 Detaylı bilgi için bk. Bilal Ercan, *Tefsir Geleneğinde Müfessirde Aranılan Şartlar* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 108 vd.

34 Kılıç, "Son Dönem Osmanlı Tefsir Geleneğinde Kıraat-Tefsir İlişkisi", 500-501.

Çalışmanın bu aşamasında mukaddimede bölüm ve fasıllar içerisinde farklı yerlerde ele alınan kıraat hususları, kıraatlerin kaynağı, yedi harf meselesi, kıraatlerde aranan sıhhat şartları, kıraat çeşitleri ve kıraatlerdeki çeşitliliğin faydaları olmak üzere beş başlık altında tasnif edilerek değerlendirilmeye tabi tutulacaktır. Kâsımî'nin mukaddimesi üzerinden kıraate dair vermek istediği bilgiler bu başlıklar altında tespit edilmeye çalışılacaktır.

2.1. Kıraatlerin Kaynağı Meselesi

Kıraat, en genel anlamıyla, Kur'an lafızlarının okuma keyfiyetini ve bunların değişik okunuşlarını râvilerine nispet ederek bilme³⁵ şeklinde tanımlanmaktadır. Bu ilmin sonucunda gündeme gelen farklı okuma şekillerinin ortaya çıkma zamanıyla ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Kaynaklarda farklı okumaların kaynağının Hz. Peygamber'in Kur'an'ın yedi harf (el-ahrufu's-seb'a) üzerine indirildiğini haber verdiği zamana kadar uzandığı ifade edilmektedir. Bu konu, Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretiyle birlikte insanların akın akın gelip Müslüman olmasıyla birlikte, onların Kur'an metnini okuyup mesajını anlayabilmeleri adına bir ruhsatı ve kolaylığı amaçlayan bir izni ifade etmektedir. Kaynaklarda ayrıca verilen bu iznin, Medine dönemi sonlarına doğru gerçekleştiği de ifade edilmektedir.³⁶

Hz. Peygamber'in inananları yedi harf meselesi bağlamında farklı okuma konusunda serbest bırakmasıyla birlikte, sahâbe bizzat Hz. Peygamber'den öğrendikleri bu okuma şekillerini hem O'nun zamanında hem de halifeler döneminde öğretmen olarak gittikleri yerlerde öğrencilerine aktarmışlardır. Bunlar içerisinde bir kıraat yani bir okuyuş şekli alanlar olduğu gibi iki veya daha fazla alanlar da mevcuttu. Böylelikle sahâbe ve tâbiinin önde gelenlerinin, onlardan sonra gelen etbâu't-tâbiin âlimlerinin farklı kıraatleri oldu. Zamanla kıraat âlimlerinin sayısı çoğaldı. Farklı beldelere dağıldılar, imamlar birbirini takip etti, tabakaları bilindi, çeşitli vasıflarla birbirinden ayırt edilir oldular ve kıraat ilmi ilgili bilgileri değerlendirmek suretiyle bu şekilde doğmuş oldu.³⁷

Kâsımî'nin kıraatin kaynağına dair mukaddimesindeki en dikkat çekici ifadelerinden biri, kıraatlerde aslolanın Arapça kaideye uygunluk değil, naklin sahih olmasına yapmış olduğu vurgudur. Bu sözyle Kâsımî, kıraat diye günümüze ulaşan tüm okuyuş şekillerinde en önemli kuralın sahih senede sahip olması gerektiğini hatırlatırken, aynı zamanda kaynaklarda sahih kıraatin şartları arasında

35 Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yusuf İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-mukriin ve müşhidü't-tâlibin* (Beirut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1420/1999), 9.

36 Abdurrahman Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi: Kur'an'ın Farklı Yorumlanmasına Tesir Eden Kıraatlar* (İstanbul: Marifet Yayınları, 2001), 78; İsmail Karaçam, *Kıraat İliminin Kur'an Tefsirindeki Yeri ve Mütevatir Kıraatların Yorum Farklılıklarına Etkisi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1996), 81.

37 İsmail Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 1976), 62-63; Mehmet Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü* (Ankara: Fecr Yayınları, 2005), 17-18; Abdurrahman Çetin, "Kur'an'ın Farklı Yorumlanmasında Kıraatların Rolü", *Diyanet İlmî Dergi* 37/4 (2001), 78.

sayılan Arap diline uygun olma şartına da bir bakıma eleştiri getirmektedir. Fakat bu konu ayrı başlıkla ele alınacağı için burada değinilmeyecektir. Kâsımî, kıraatte naklin sahih olmasının önemini, ed-Dânî'den (ö. 444/1053) atıfla, kıraat imamlarının Kur'an harfleri hakkında nakil bakımından sahihliğine göre itibar ettiklerini belirtmektedir.³⁸

Kâsımî, kıraatlerin yapısı itibariyle Hz. Peygamber'den semâ ile günümüze ulaştığını, kıraatlerin ictehadî konulardan olmadığını belirtmektedir. Burada meşhur müfessir Zemaşşerî'yi (ö. 538/1144) Kehf sûresi 18.³⁹ ve En'âm sûresi 137.⁴⁰ âyetleri tefsirinde kıraat hususunda söyledikleriyle eleştirmektedir. Zemaşşerî'nin En'âm sûresi ilgili âyette geçen bazı kelimelerin kıraat farklılıklarını açıklarken, İbn Âmir'i (ö. 118/736) kıraatinde hatalı bularak hatasını açıklamaya çalıştığını, dil bilgisi kurallarına dayanarak semâî olan bir okuyuşun keyfe göre okunduğu kanaatine sahip olduğunu, Nâsır isimli başka bir müelliften atıfla belirtmektedir. Bu manada, Kâsımî, buradaki meselenin dil bilgisiyle yani zaruri bir ilimle bilindiğini fakat Hz. Peygamber'in âyetleri Cebrâil kendisine nasıl okuduysa öyle okuduğunu ve tevâtür derecesinde imamların birbirlerine bu şekilde naklettiklerini hatırlatarak, bu okuyuşun İbn Âmir'e bu şekilde ulaştığını ve onun da duyduğu gibi okuduğunu hatırlatmaktadır. Kâsımî, devamında Ehl-i Sünnet'e göre yedi kıraatin hepsinin de Arapların en fasihi olan Hz. Peygamber'den tevâtürle nakil olduğuna değinerek, kıraatin nakle dayalı olmayıp imamların kendi görüşleriyle sabit olunduğu zannedilip İbn Âmir'in hata yaptığını söylemenin, herhangi bir değerinin olmadığını belirtmektedir. Ayrıca ona göre bu düşünceye sahip olanların nahvî kıyaslamalardaki aşırılıklarının sonucunda, dil bilgisi kuralına uymayan her şeyin reddedileceği gözüyle bakılması olduğunu söyleyerek kıraatlerde asolanın ictehadî değil, sahih nakle uygun olması gerektiğini ifade etmektedir.⁴¹

Kâsımî, kıraatlerin kaynağıyla ilgili olarak, yedi kıraatin tamamının tevâtür derecesinde olduğunu belirtmektedir. Bu konuda o, meşhur usûl eserleri el-Burhân'dan, el-İtkân'dan ve diğer bazı kaynaklardan atıflar yapmak suretiyle, yedi imama, onlardan Hz. Peygamber'e ulaşan senedlerin kıraat kitaplarındaki senetlere göre âhâd olduğunu ve tevâtür seviyesine çıkmayacağını söyleyenlere şu şekilde cevap vermektedir:

“Senedlerin bir gruba inhisarı, kıraatin başkalarından gelmesi için engel oluşturmaz. Kıraatler ve senedler, o imamlara ve senedlerinde zikredilenlere, harfleri onların zapt etmeleri ve korumaları sebebiyle nispet edilmiştir. Onların her tabakasında tevâtür derecesine varan râvi vardır. Çünkü Kur'an'ı imamlarla

38 Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vil*, 1/301.

39 Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. 'Amr ez-Zemaşşerî, *el-Keşşâf 'an hakâiki gavâmidü't-tenzil* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabi, 1407), 2/725.

40 Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 2/68-70.

41 Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vil*, 1/302-303.

beraber her beldeden çok sayıda kişi almıştır. Ve akabinde de çok sayıda insan onlardan aktarmıştır. Bu nedenle yedi kıraatin tamamı mütevâtirdir."⁴²

Kıraatlerin kaynağına dair, Kâsımî'nin değindiği konulardan bir diğeri de Hz. Peygamber'den geldiği sahih olan her rivayeti kabul etmenin gerekliliği hususudur. Meramını, İbnü'l-Cezerî'den (ö. 833/1429) nakillerle destekleyen Kâsımî, her kıraatin diğeriyle birlikte âyetin âyetle hükmü gibi benzer olduğuna ve hepsine inanmak gerektiğine değinmektedir. Kıraatlerin birini tercih ederek okuyan kimsenin diğerlerinden yüz çevirmiş olmayacağını da ifade eden Kâsımî, Hz. Peygamber'in sahih olmak şartıyla farklı şekillerde okuma ruhsatı verdiği rivayeti tekrar hatırlatarak sözlerini tamamlamaktadır.⁴³

Bir kıraatin okuyanına nispet edilmesini, kaynağı bakımından değerlendiren Kâsımî, İbnü'l-Cezerî'den atıfla, ihtilaf edilen her harfin keyfiyetinin sahâbe veya tabiînden birine izâfe edilmesinin, onu en çok okuyan, okutan, zapt eden ve onunla en çok ilgilenen olması hasebiyle olduğunu belirtmektedir. Harflerin ve kıraatlerin, kıraat imamlarına ve râvilerine izâfe edilmesinin de bu şekilde olduğuna değinen Kâsımî, bir kıraat imamının farklı okuyuşlar içerisinde o şekliyle okumayı tercih ettiğine, o okuyuşu diğerlerinden üstün bildiğine, ona devam ettiğine, o okuyuşla şöhret bulduğuna ve o okuyuşla tanındığına işaret etmektedir. Bu vb. nedenlerle ilgili okuyuşun başka bir imama değil de o imama isnad edildiğine değinen Kâsımî, bu isnadın o imam tarafından icat edilmesinin ve bu konuda içtihadını ortaya koymasının söz konusu olmadığını belirtmektedir.⁴⁴

2.2. Yedi Harf Meselesi

Yedi harf hususu Kur'an ve kıraat merkezli yapılan ilmî çalışmalarla meşgul olanların değinmekten kendisini alamadığı, kıraat ilminin en problemli konularından biridir. Konunun bu şekilde olması, yedi ve harf ifadelerinin mahiyetine dair Hz. Peygamber'den beyânî bir nas veya ashâbtan bir icmâ bulunmadığı içindir. Konuyla ilgili çok sayıda farklı görüşün varlığından söz edilmektedir.⁴⁵

Kâsımî, yedi harf hususunda, ilk olarak, buna Hz. Peygamber zamanında izin verilmesini ele almaktadır. Bu manada Hz. Ömer'in başından geçen olayı, Übey b. Kâ'b'tan gelen rivayeti ve diğer bazı rivayetleri sonuçları itibarıyla Hz. Peygamber'in izniyle ilişkilendirmek üzere zikretmektedir. İbn Kuteybe'den atıfla, bazı kabilelerin farklı okumalarına da değinen Kâsımî, bu fırkalardan her

42 Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vil*, 1/304.

43 Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vil*, 1/310.

44 Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vil*, 1/312.

45 Detaylı bilgi için bk. Ebü'l-Kâsım Şihâbüddin Abdurrahmân b. İsmâil b. İbrâhîm Ebü Şâme Ebü Şâme el-Makdisî, *el-Mürşidü'l-vecîz ilâ ulûmin tete'alleku bi'l-Kitâbi'l-Azîz*, thk. Tayyar Altıkulaç (Beyrut: Dâru Sâdir, 1975), 91-137; Abdurrahman Çetin, *Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013), 112-121; Ebü'l-Fazl Celâlüddin Abdurrahmân b. Ebi Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Suyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm (b.y.: el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-Âmme li'l-Kitab, 1974), 1/164.

birinin kendi lehçesinden ve çocukluklarından beri alışa geldikleri durumdan vazgeçirilmelerinin gerçekten zor bir durum olduğuna değinmekte ve bu durumun ancak uzun sürece dayalı bir eğitimle olabileceğini hatırlatmaktadır.⁴⁶

Kaynaklarda, mükerrerleri müstesna olmak üzere, yedi harf meselesiyle ilgili tespit edilmiş toplam hadisin altmış, bunları rivayet eden sahâbenin de yirmi beş olduğu belirtilmektedir.⁴⁷ İlgili hadislerde geçen en meşhur rivayet, Hz. Ömer (ö. 23/644) ile Hişâm b. Hâkim (ö. 15/636'dan sonra) arasında cereyan eden olayın geçtiği hadistir. Buna göre okuma farklılığından dolayı Hz. Peygamber'e giderek okuyuşlarını arz etmişler. Hz. Peygamber, dinledikten sonra her ikisinin okuma şeklinin de doğru olduğunu söylemiş ve bu hususta "Şüphesiz Kur'an, yedi harf üzere indirilmiştir. Siz ondan kolayınıza geleni okuyun!" demiştir.⁴⁸

Übey b. Kâ'b (ö. 33/654 [?]) ile bir sahâbî arasında geçen benzer bir durum Hz. Peygamber'e intikal ettirilince O, "Ey Übey! Cebrâil, bana Kur'an'ı bir harf üzere oku, diye gönderildi. Ben ona 'Ümmetime hafiflet!' diye müracaatta bulundum. Bunun üzerine Cebrâil bana ikinci de 'Onu iki harf üzere oku!' diye cevap verdi. Ben tekrar 'Ümmetime hafiflet!' diye müracaat ettim. Üçüncüde de Cebrâil bana 'Onu yedi harf üzere oku!' dedi."⁴⁹ şeklinde buyurmuştur.

Yukarıda zikredilen rivayetlerde olduğu gibi az sayıda da olsa sahâbeden bazıları zaman zaman aralarındaki okuyuş/lehçesel farklılıkları Hz. Peygamber'e sormuşlar, O da yedi harf meselesini bildirerek kıraat konusunda kolaylık tanıdığını, zorlanmadan okuyabildikleri şekilde okunabileceğini bildirmiştir.

Genel kanaate göre, yedi harf hususu, ashâb içerisinde yaşlıların, küçüklerin, köle ve cariyelerin, okuma yazma bilmeyenlerin varlığı göz önünde bulundurulduğunda inananlara okuma konusunda kolaylıklar sağlamaktadır. Bu manada yeni Müslüman olan kabileleri zorluğu düşürmeden, aralarında Kur'an okunmasının yayılmasını temin etmek maksadıyla Allah Teâlâ tarafından bahşedilmiş bir kolaylık ve ruhsat olarak ifade edilebilir. Bu izin, Medine döneminde kabile ve toplulukların İslâm'ı kabul etmeleriyle zuhur eden bir zaruret nedeniyle verildiğine dikkat çekilmelidir.⁵⁰

Ebû Şâme'den (ö. 665/1267) atıfla sahâbe ve tabiîn'e atfedilen "Kıraat sünnettir, sonra gelenler öncekilerden bunu alır, bu nedenle öğrendiğiniz gibi okuyun!"

46 Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, 1/284-286.

47 Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 52.

48 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Buhârî, *el-Câmiü's-sahih*, thk. Mustafa Dîb el-Bugâ (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1987), "Fezâilü'l-Kur'an", 5 (No. 4706), 27 (No. 4754), "Kitâbu'l-Husûmât", 3 (No. 2287), "Kitâbu't-Tevhid", 53 (No. 7111); Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî Müslim, *Sahih-u Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki (Beyrut: Dâru lhyâi't-Türâsî'l-Arabiyye, ts), "Sâlâtü'l-Müsâfirîn", 270, 272.

49 Müslim, "Salâtü'l-Müsâfirîn", 273.

50 Detaylı Bilgi için bk. Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *Te'vîlü müşkilü'l-Kur'an*, thk. İbrahim Şem-seddin (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts), 32; Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-kıraati'l-aşr*, thk. Ali Muhammed Dabba' (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts), 1/22.

sözünün manasını,⁵¹ Hz. Peygamber'in vermiş olduğu ruhsata bağlayan Kâsımî, izin süresiyle ilgili Hz. Osman (ö. 35/656) zamanında Kur'an'ın okunuşunun tek bir lehçede sabitlendiğini ifade etmektedir. Ayrıca Tahâvî'nin (ö. 321/933), ruhsatın ilk zamanda okuma yazma bilmeyen, sağlam bir ezber kabiliyetine sahip olmayan ve tek bir lafızla okumada güçlük çeken kimseler için bir kolaylıkken, daha sonra bu özrün kalkmasıyla beraber ruhsatın da kaldırıldığını beyan eden sözlerini, kendi düşüncesine referans göstermektedir.⁵²

Yedi harften maksadın ne olduğunu açıklamaya çalışan Kâsımî, yedi lafzıyla bilinen manada yedi rakamının kastedilmediğini, buradaki maksadın kelimenin kolayca okunduğu şekillerin çokluğuna işaret edildiğini ifade etmektedir. Bu manada, yüzler basamağında yedi yüzün, onlar basamağında yetmişin, birler basamağında da yedinin çokluk ifade etmek için kullanılan bir durum olduğunu ve bununla muayyen bir sayının kastedilmediğini belirtmektedir. Bazı âlimlerin yediyle ilgili mana ve şekil aynı kalmakla beraber hareketin değişmesi, fiilin mâzî ve emre dönüşmesi, harfin noktalyken noktasına veya noktasızken noktalya dönüşmesi, bir harfin yakın mahreçli bir harfle ibdâl olması, takdim ve tehir değişikliği, bir kelimenin aynı anlamdaki başka kelimeye dönüşmesi gibi durumlara hamledildiği görüşünü de paylaşan Kâsımî, buradaki yediden kastın, herhangi bir tahdidin aksine, çokluk/kesret olduğunu ifade etmektedir. Ona göre bu görüş, diğer farklı görüşleri de içerisinde ihtiva etmektedir.⁵³

Kâsımî, bu görüşüyle İbnü'l-Cezerî'nin⁵⁴ (ö. 833/1429) ve Ebû Amr ed-Dânî'nin⁵⁵ (ö. 444/1053) yedi harfin vecih olacağı görüşlerini benimsemiş fakat vecihlerin neler olacağı hususunda ise kısmen de olsa onlardan ayrılmıştır. Yukarıda zikredilen ruhsat konusunda, bunun tam olarak neye tekabül ettiği durumu ise bazı müphemliği barındırmakla birlikte genel kabul ve gelenek içerisinde yedi harf olgusunun, kıraat çeşitliliğinin esas temelini oluşturduğu kabul edilmektedir.⁵⁶

2.3. Kıraatlerde Aranan Sıhhat Şartları

Kıraatlerde en önemli husus nakille ulaştırılmasıdır. Naklin itibarı içinse, gerekli önemli şart güvenilir olmasıdır. Bu manada, kıraatlerin belli standartlarla nakledilmesi amacıyla baştan beri üzerinde titizlikle durulmuş, hadis ilminde olduğu gibi ulaştırılan kıraatler sened zinciriyle birlikte zikredilmiştir. Kıraat okuyan ve öğrenen kimseler için de aynı şekilde, icazetnamesinde hocasıyla beraber, onun hocası, onun da hocası... olmak üzere Hz. Peygamber'e kadar

51 Ebû Şâme el-Makdisî, *el-Mürşidü'l-vecîh*, 89-91.

52 Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, 1/286-288.

53 Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, 1/287-288.

54 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/26.

55 Ebû Amr Osmân b. Said b. Osmân ed-Dânî, *et-Teyşir fî'l-kırâati's-seb'a*, thk. Halef Hamûd eş-Şağdelî (Suudi Arabistan: Dâru'l-Endelüs Lin'-Neşr ve't-Tevzî, 2010), 27.

56 Ebû Muhammed b. Hammus b. Muhammed Mekki b. Ebû Talib Mekki, *el-İbâne 'an me'âni'l-kırâat*, thk. Abdülfetah İsmail Şelebi (Kahire: Dâru Nehdati Mısır, ts.), 71-73.

ulaşan halkaya isim isim yer verilmiştir. Bu da kıraat ilmindeki sened zincirine verilen değere dikkat çekmesi açısından önem arz etmektedir.

Kıraatlerde en önemli şart, nakil olmakla birlikte sadece bu şartla yetinilmemiştir. Buna göre kıraatlerin sıhhat şartlarından birincisi senedinin sahih olması, ikincisi Hz. Osman mushafının yazısına uygun olması, üçüncüsü Arap gramerine uygun olması olmak üzere kaynaklarda üç şarttan bahsedilmektedir.⁵⁷

Bir kıraatin sahih sayılmasının en önemli şartı, senedinin sahih/sağlam olmasıdır. Bunun manası, kıraatin kendisine nispet edilen şahıstan itibaren Hz. Peygamber'e kadar ulaşan bir senede sahip olmasıdır. Kıraat konusunda ileri gelen âlimlerin ortak kanaati bu şekildedir. Bu manada, kıraat konusunda nakil çok önemli yere sahiptir. Bu titizliğe riayet eden Hz. Osman, herkesin onayını alarak Kur'an'ı, Hz. Ebû Bekir (ö. 13/634) döneminde yapılan çalışmaya uygun olarak çoğaltmış, akabinde daha sonra var olan tüm çalışmalar bu mushafıya uygun olarak düzeltilmiştir. Böylece kıraat konusunda var olan ve ortaya çıkması muhtemel karışıklıklar ve tartışmalar en az düzeye indirilmiştir. Üzerinde icma edilen söz konusu istinsah faaliyetinin, kıraat konusunda bir ölçü olması gecikmemiş ve sonraki âlimler bir kıraatin makbul olabilmesi için Hatt-ı Osmânî'ye muvafık olma şartını zikretmişlerdir. Bu şartla kastedilen durum ise bir kıraatin makbul sayılabilmesi için onun Hz. Osman'ın yazdığı mushafın yazımına uygun olmasıdır. Bu şart, değişik kıraatlerin çoğaldığı ve sahâbeye nispet edilen, âyetleri veya bazı kelimeleri açıklayıcı birtakım ifadelerin arttığı dönemde muhtemel karışıklığı önleme amacıyla gündeme gelmiştir.⁵⁸

Kıraatlerin sahih sayılabilmesi için sayılan üçüncü şarta göre kıraatin Arap gramerine uygun olması gerekmektedir. Bu şart diğer iki şart gibi üzerinde ittifak edilen bir durum değildir. Buna göre, kimi âlimler bu şartı değerlendirirken kıraatin bir vecihle de olsa Arap diline muvafık olmasını, kimileri ise kıraatin indiği dönemdeki yaygın Arapçaya uygunluğunu, kimileri de üzerinde ittifak edilmiş fasih bir lehçe veya ihtilaf edilmiş bir vecihle de olsa Arap diline muvafık olmasını yeterli görerek ilgili şartın kapsamını geniş tutmuşlardır.⁵⁹

Kıraatlerin Arap diline uygun olması şartına, konuyla ilgili görüş beyan eden her âlim olumlu kanaat bildirmemiştir. Meşhur kıraat âlimi İbnü'l-Cezerî'ye göre bu üç şart, okuyuş şekli, yedi imamdan veya on imamdan yahut da makbul görülen diğer imamlardan sabit olsun Kur'an'ın indirildiği yedi harf olduğu için inkâr edilemez. Lakin, bu üç şarttan birinin eksik olması halinde bu kıraate zayıf, şâz ve bâtil kıraat denilir.⁶⁰ Mekkî b. Ebû Tâlib (ö. 437/1045),⁶¹ Ebû Amr ed-Dânî (ö.

57 Mekkî, *el-lbâne*, 51; Ebû Şâme el-Makdisî, *el-Mürşidü'l-veciz*, 159, 172; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/9.

58 Mekkî, *el-lbâne*, 51; Ebû Şâme el-Makdisî, *el-Mürşidü'l-veciz*, 159, 172; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 91-92.

59 Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, 51.

60 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/9.

61 Mekkî, *el-lbâne*, 51.

444/1053)⁶² ve Ebû Şâme (ö. 665/1267)⁶³ gibi kıraat ilminin meşhur simaları da bu konuda İbnü'l-Cezerî'yle aynı görüştedirler.

Alanında ülkemizin önde gelen kalemlerinden olan Abdurrahman Çetin, üçüncü şartın gereksiz olduğunu dile getirmektedir. Ona göre Kur'an ve kıraatler Arapça olduğundan, bunların Arapçaya uygun olması gayet normaldir ve bu durumun eski Türkçe kitabelerin Türkçe'ye uygun olması gerektiğini söylemek gibi bir durumdan herhangi bir farkı yoktur. Bu şartın bulunması nedeniyle kimi dilcilerin, mütevâtir kıraatlerden bazılarını kurallara uygun olmadığı gerekçesiyle tenkit ettiklerini belirten Çetin'e göre, ilk iki şartı bulunduran bir kıraatin karşısında, geçerli olması gereken kurallar değil kıraatin olması gerekmektedir. Bu manada dilcilere ve kaidelere hakemlik edecek olan Kur'an olduğunu ve kuralların ona uygun olması gerektiğini ifade etmektedir.⁶⁴

Dilci âlimleri kural koyma sürecinde tutunacakları ilk ve en önemli kaynak Kur'an ve onun kıraatleridir. Bu manada kıraatler nakille sabit olup ve insânî tecrübeye dayanmazlar. Fakat kıraatleri değerlendirenler kendi müktesebatlarına göre ve belirledikleri kriterlere uygun olup olmamasına göre değerlendirmişlerdir. Kendi birikim ve deneyimlerine uygun olmaması veya bir dil ölçütüne zıtlığı onun naklen sağlam temeli olmadığı anlamına gelmez. Kur'an'ın sahih senetlerle gelen kıraatleri de hiçbir dayanakla mukayese edilemeyecek derecede sağlamdır. Buna göre bir kıraat, resm-i Osmâniye uygun olup isnad bakımından bir noksanlığı bulunmuyorsa sahih olarak değerlendirilir. Bu noktada dil, kıraat için tercih yapma hususunda bir aracı görevi görebilir yani kıraatlerin sabitliği nakille olmakla birlikte tercih argümanları ise insanîdir denilebilir.⁶⁵

Mukaddimesinde kıraatin sıhhat şartları şeklinde bir başlığa veya fasılaya yer vermemesine rağmen Kâsımî'nin, konuyla ilgili görüşüne yer yer verdiği bazı bilgilerle işaret ettiği görülmektedir. Bu manada o, kıraatte aslolanın Arapça kaideye uygunluğu değil, naklin sahihliğidir diyerek üçüncü şartın eleştirisini de yapmaktadır. Konuyla ilgili ed-Dânî'den atıfla Kâsımî, kıraat imamlarının Kur'an harflerinden hiçbirini lügatte daha yaygın veya Arapça basımında daha kurallı diye değil, rivayet bakımından en sahih ve nakilce en sağlam olarak işlem yaptıklarını hatırlatmaktadır. Bu iki durumun sabit olması halinde, Arapça kurallılık veya lügatin yaygın olmasının engel teşkil etmeyeceğine değinen Kâsımî, aslında bir bakıma birinci ve ikinci şartın bulunması halinde üçüncü şartın eksikliğinin kıraatin sıhhatine herhangi bir hâlel getirmeyeceğini ifade etmektedir.⁶⁶

Kâsımî'nin kıraatin dil bilgisi gibi zaruri bir ilimle değil, Hz. Peygamber'in, Cebrâil'in onu kendisine okuduğu şekilde okuduğunu, tevâtür derecesinde

62 Dâni, *et-Teysîr*, 34-35.

63 bk. Ebû Şâme el-Makdisi, *el-Mürşidü'l-veciz*, 171-172.

64 Çetin, *Kıraatların Tefsîre Etkisi*, 91-92.

65 Osman Bayraktutan, "Kıraatlere Dil Mantiğine Göre Yaklaşımlara Eleştirel Bir Bakış", *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12 (2018), 95-102.

66 Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vil*, 1/301.

imamların da bunu birbirlerine aynısıyla okuyarak naklettiklerini ifade etmesi burada önem kazanmaktadır. Çünkü bu görüşü, Kâsımî'nin üçüncü şartın aksine kıraatlerin sıhhati için ilk iki şartın sağlanmasının yeterli olduğu görüşüne sahip olduğuna işaret etmektedir.

2.4. Kıraat Çeşitleri

Kıraate dair kaleme alınmış eserlerin hemen hepsinde, kıraatler kendi içerisinde bir tasnifle çeşitlendirilmektedir. Bu manada kıraat ilminde yapılan tanımlamalar, yapısı itibariyle bir senede dayandırılması ve aktarılması hasebiyle benzerlik taşıyan hadis ilmindeki çeşitliliğe benzemektedir.

Yalan üzere ittifakları aklen mümkün olmayan bir grubun, diğer bir gruptan naklettiği kıraate *mütevâtir* kıraat denilmektedir.⁶⁷ On kıraat bu şekilde değerlendirilmektedir. Adalet ve zabt sahibi kimselerin rivayetiyle, senesinde sıkıntı olmayan fakat tevâtür derecesine yükselemeyen kıraatler *meşhur* kıraat diye isimlendirilmiştir.⁶⁸ Senedi sahih olmakla birlikte, imam nüshasına veya Arapça dil kurallarına uymayan kıraatlere *âhâd* kıraat denilmiştir.⁶⁹ Senedi sahih ve güvenilir olmayan veya sahih olması için gerekli üç şarttan biri eksik olan kıraatlere *şâz* denilmektedir.⁷⁰ Hiçbir ilmî dayanağı olmayan ve asılsız olarak bir kimseye nispet edilen kıraate *mevzû* denilmektedir.⁷¹ Âyetlere tefsir kabilinden yapılan eklemelerin daha sonra kıraat olarak addedildiği yerlere, yapılan bu ziyadelerden dolayı, *müddrec* kıraat denilmektedir.⁷²

Kıraat çeşitleri konusunda Kâsımî'nin mukaddimesinde tüm kıraat çeşitlerine değinmediği, kıraat çeşitleri şunlardır gibi bir başlıkla kıraatleri sıralamadığı görülmektedir. Bu manada o, sadece farklı konuları ele alırken geçtiği bazı yerlerde kıraat tanımlamaları yapmakta veya bir kıraat şeklinden bahsedecekse onu çeşidiyle isimlendirmektedir.

Yedi kıraat imamı ve onlara üç daha eklenerek oluşturulan on kıraat imamının kıraat senetleri genel kabul olarak mütevâtir kıraat kategorisinde değerlendirilmektedir.⁷³ Bu manada yedi kıraatin mütevâtir veya âhâd olup olmadığı hususuna cevap ararken Kâsımî, Zerkeşî (ö. 794/1392) ve Süyûtî'den (ö. 911/1505) atıflarla bazı kıraat tanımlamaları yapmaktadır. Buna göre mütevâtir tanımını, her tabakasında tevâtür derecesine ulaşan râvilerle günümüze kadar gelen kıraatler için kullandığı görülmektedir. Kâsımî, âhâd tanımını da mütevâtirle kıyaslayarak kullanmaktadır. O, bu tanımını, yedi kıraatin dışında bıraktığı tevâtür

67 Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-mukri'n ve müşhidü't-tâlibin* (b.y.: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1999), 18; Dâni, *et-Teysîr*, 34-35.

68 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/9, 13.

69 Suyûtî, *el-İtkân*, 1/264.

70 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/9; Dâni, *et-Teysîr*, 37.

71 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/16.

72 Detaylı bilgi için bk. Dâni, *et-Teysîr*, 34-38; Suyûtî, *el-İtkân*, 1/264-265.

73 Detaylı bilgi için bk. Dâni, *et-Teysîr*, 34-35; İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-mukri'n*, 18.

derecesine ulaşmayan kıraatler için kullanılmaktadır. Ayrıca nakli ve Arap diline uygunluğu sahih olup mushaf hattına muhalif olan kıraatleri, İbnü'l-Cezerî'den alıntıyla, âhâd olarak tanımlamaktadır. Ayrıca, güvenilir olmayan birinin ulaştırdığı veya güvenilir olduğu halde Arapçaya uygun olmayan rivayetleri de şâz diye isimlendirdiği görülmektedir.⁷⁴

2.5. Kıraat Çeşitliliğinin Faydaları

Kıraat ilminin gayesi, ilâhî vahyin ilk muhatabı olan Hz. Peygamber'in Kur'an okuma keyfiyetini, olduğu şekliyle sonraki nesillere ulaştırmak ve orijinal telaffuzu muhafaza etmektir.⁷⁵ Bu manada, her dilin veya yazıya dökülmüş metnin, zamanla maruz kaldığı değişikliğe bağlı olarak anlam ve fonetiğinde kaymalar meydana gelirken, Kur'an'ın metninin ve orijinal okunuşunun günümüze kadar gelmesi, kıraat ilmi ve içerisinde barındırdığı isnad geleneği yardımıyla gerçekleşmiştir. Burada her râvinin hocası, onunda hocası... olmak üzere Hz. Peygamber'e kadar uzanan listenin ve isnadın tamamının kıraat icazetlerinde kaydedilmesi de önem arz etmektedir.

Kur'an'ın okuyuş keyfiyetini günümüze kadar değişmeden ulaşmasında önemi haiz olan kıraat ilminin, Kur'an'ın farklı okuyuş şekillerini günümüze ulaştırmanın yanında ayrıca bu farklılıklardan doğan manalarla âyetlerin tefsir ve yorumuna da zenginlik getirmesi önemlidir. Buna benzer hususlar klasik tefsir usûlü veya kıraat kaynaklarında, kıraat ilminin faydaları şeklinde yer bulmaktadır.⁷⁶

Kâsımî, mukaddimesinin sonlarına doğru Kur'an'ın ezberlenmesi, tefsir edilmesi ve yorumlanması hususlarında kıraatlerin fayda ve kolaylıklarına İbnü'l-Cezerî'den atıfla değinmektedir. Bu konuda Kâsımî'nin işaret ettiği hususların bazıları şu şekilde ifade edilebilir:

Kıraatler, Kur'an'ın ilâhî kelâm olduğunun en bariz delillerinden birini oluşturmaktadır. Barındırdıkları farklılığa rağmen onda çelişki ve zıtlık bulunmamaktadır. Son derece belâğî ve îcâz özelliği bulunan Kur'an'daki her bir kıraat, bu manada bir âyet mesabesinde. Bu şekilde aynı kelimeyle farklı anlamlara ulaşmak mümkün olmaktadır. Bu vesileyle de hem Kur'an'ın okunuşunda zenginlikler ortaya çıkmakta hem de âyetlerin içerdiği manalar zenginleşmektedir. İçerisinde barındırdığı onca farklılığa rağmen, aralarında ihtilafın bulunmaması gibi bu farklılıkların her birinin diğerini hem beyan eder hem de tasdik eder olması, aynı tarz ve üslûpla birbirine şahitlik etmesi, onu getiren Hz. Peygamber'in doğruluğunun ve ilâhî vahyin tahrife uğramadan günümüze kadar ulaştığının bir delili olarak da değerlendirilebilir.⁷⁷

74 Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vil*, 1/304-305.

75 Detaylı bilgi için bk. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/52-59.

76 Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 97-98; Karaçam, *Kıraat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri*, 118-121.

77 Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vil*, 1/313-314.

Kâsımî'ye göre Kur'an'ın farklı kıraatlerle gelmesi, muhatapların ezberlemelerini ve nakletmelerini kolaylaştırmıştır. Çünkü vecihleri olan bir cümleyi ezberleyen kimsenin onu ezberlemesi ve aklında tutması daha kolay olacak, manasını daha iyi kavrayacaktır. Ayrıca Kâsımî, ümmetin kıraat ilmiyle ilgilenmesinden alacağı sevabı, Kur'an'ın muhatabı olmaları hasebiyle diğer ümmetlerde olmayan bir nimetin içerisinde bulunmayı ve ilâhî hitabın korunup kıyamete kadar yaşanmasında aracılık etmiş olmayı da bu başlık altında değerlendirmektedir.⁷⁸

Sonuç

Kâsımî, yaşadığı dönemde düşünce ve fikirleriyle Suriye ıslahatçılarından sayılmış ve dönemin Mısır müftüsü Muhammed Abduh ve ıslahatçı ekolünden etkilendiği için tefsirinin temel hareketini ıslahatçı anlayış oluşturmuştur. Bu manada Kâsımî, yaşadığı dönemde yaygın ilgi gören Muhammed Abduh kaynaklı ıslah hareketinin önemli isimlerindedir. İtikaden de selefliliği savunmuş, Mehâsinü't-Te'vîl adlı tefsirini de bu anlayış üzerine yazmıştır.

Kâsımî'nin Mehâsinü't-Te'vîl adlı tefsiri çokça nakillerde bulunması hasebiyle rivayet tefsirleri arasında zikredilmekle birlikte, içeriğinde menkul bilgiler üzerinden yaptığı değerlendirmelerden dolayı dirayet tefsiri olarak da değerlendirilmektedir. On üç yılda yazılan tefsir, 1911 yılında tamamlanmış ve on yedi cilt olarak Kahire'de basılmıştır. Tefsirin ilk cildini Kâsımî'nin tefsirine yazmış olduğu mukaddimesi oluşturmaktadır. Burada müfessir genel olarak tefsir usûlü, Kur'an ilimleri ve kıraat konusunun belli başlı, önemli bazı konularına değinmektedir. Tabi burada yekûnu oluşturan kısım, tefsir usûlü ve Kur'an ilimleridir. Kıraat konusunda değindiği hususlar sınırlı olmakla birlikte, bunları kıraatlerin kaynağı, yedi harf meselesi, kıraatlerin sıhhat şartları, kıraat çeşitleri ve kıraatlerin faydası başlıkları altında tasnif etmek mümkündür.

Kâsımî'nin, kıraatlerin kaynağıyla ilgili kullandığı ifadelerden dikkate şayan olanı, kıraatlerde olması gerekenin, Arapça kaideye uygunluk yerine naklin sahih olması vurgusudur. Bu görüşüyle Kâsımî, aslında iki yönlü bir görüş ifade etmiştir. Bu manada, bir taraftan öncelikle kıraat olarak günümüze dek ulaşmış tüm okuyuş farklılıklarının senetlerinin sahih olması gerektiğini vurgularken, diğer taraftan klasik eserlerde kıraatin sıhhat şartları arasında sayılan Arapçaya uygun olma koşulunu da tenkit etmiştir. Bu konuda Kâsımî, kıraatlerin kaynağına dair kesinlikle ictilahî bir görüş olamayacağını ve bu okuma keyfiyetlerinin hepsinin Hz. Peygamber'den semâen ve sahih senetlerle günümüze kadar ulaştığına vurgu yapmıştır.

Kıraatlerin kaynağı bağlamında bir kıraatin okuyanına nispet edilmesini, farklı okunan her harfin keyfiyetinin sahâbe veya tabiînden birine izafe edilmesini, o imamın okuyuşu en çok okuyan, okutan ve onunla en çok ilgilenen olmaları nedeniyle olduğunu ifade etmektedir.

⁷⁸ Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, 1/313.

Hadis rivayetlerinde geçen yedi harf meselesiyle ilgili Kâsımî, yedi sayısıyla rakamsal bir şeyin kastedilmediğini, kastın, kelimelerin kolay okunabileceği şekillerin çokluğunun olduğunu ifade etmektedir. Konuyla ilgili bazı âlimlerin yedi sayısını anlam ve şekil aynı kalmakla birlikte, hareketin farklılaşması, mâzî haldeki fiilin emre veya noktalyken noktasıza tahavvülü vb. durumlarının aksine Kâsımî, yedi sayısından maksadın, herhangi bir sınırlamanın aksine kesretten kinaye olduğunu ifade etmektedir.

Kâsımî'nin mukaddimedede kıraat konusunda dikkat çektiği hususların neredeyse tamamını, kendisinden önceki âlimlere atıfla serdetmesi dikkat çekmektedir. Takip ettiği bu metodu, tefsirinde de kullanmaktadır. Bu özelliği nedeniyle, rivayet olmakla birlikte dirayeti de içerisinde bolca barındıran tefsir olarak nitelendirilmektedir. Tabi bu husus Kâsımî'nin dile getirdiği görüş ve yorumların kendisine ait olmadığı anlamına gelmemelidir. Çünkü o, genel itibarıyla onlarca belki yüzlerce görüşün bulunduğu hususlarda dahi, rivayet geleneğini de elden bırakmayarak, tercih ettiği görüşü herhangi bir âlimin eseri ve bizzat o âlimin ifadeleriyle dile getirmektedir. Bu durumun sonucu olarak da devamlı olarak nakiller aktardığı görüntüsü çizilen eserde, ele alınan konunun üstadı konumundaki âlimlerden rivayet yöntemiyle dirayet yönünü de ortaya koymaktadır.

Rivayeti önceleyen bir müellif olması hasebiyle, kıraatlerin Arap diline uygun olması hususunu İbnü'l-Cezerî'den alıntılanarak açıkça eleştirmesi ve bu konuda kendi inandığı düşünceyi savunarak buna ed-Dânî'den deliller getirmesi önem arz etmektedir. Ayrıca bu konuda yaptığı Zemahşerî eleştirisi, Kâsımî'nin hem rivayet geleneğiyle ilgili kaynakları nakletmesini hem de kendi görüşünü delillendirmek için yine bir nakle başvurmasını ve bu yolla doğru bildiği görüşü savunmasını, kullandığı yöntem adına değerlendirmek mümkündür. Çalışmada bu amaçla Kâsımî'nin görüşlerine yer verirken alıntı yaptığı âlim özellikle zikredilerek bu duruma dikkat çekmeye çalışılmıştır. Kâsımî, bu haliyle rivayet ve dirayet yöntemini iç içe kullanmak suretiyle, tefsir mukaddimesinde kıraat ilminin farklı konularındaki görüşlerini açıkça beyan eden bir müfessir olarak temayüz etmektedir.

Kaynakça

- Abâza, Nizâr. *Cemalüddîn el-Kâsımî*. Dimaşk: Dârü'l-Kalem, 1997/1418.
- Acemî, Muhammed b. Nâsır. *Âlu'l-Kâsımî ve nübûghum fi'l-İlmi ve't-tahsîl*. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1999.
- Acemî, Muhammed b. Nâsır. *İmâmu'ş-Şâm fi 'asrihi Cemâlüddîn el-Kâsımî: sîretühü'z-zâtıyye bi kalemihi*. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2009.
- Arslan, Şükrü. "Mehâsinü't-Te'vîl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/363-364. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Bayraktutan, Osman. "Kıraatlere Dil Mantiğine Göre Yaklaşımlara Eleştirel Bir Bakış". *İğdir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12 (2018), 75-107.
- Bıykoğlu, Yakup. "Rivayet Türü Tefsir Mukaddimelerinin Tefsir Usûlü Bilgisi Bağlamında Değeri (Hüseyn el-Begavî, Muhammed İbnü'l-Cevzî ve İbn Kesîr Örneği)". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28/1 (2019), 39-57.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük Tefsir Tarihi ve Tabakatü'l-Müfessirin*. 2 Cilt. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1974.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm. *el-Câmiü's-sahîh*. thk. Mustafa Dîb el-Bugâ. 6 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1987.
- Buladı, Kerim. "Klasik Tefsir Mukaddimelerinde Yedi Harf Meselesi ve Yorumları". *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (2016), 113-139.
- Bulut, Ali. *Erken Dönem Tefsir Mukaddimelerinin Tefsir Usûlü Açısından Değerlendirilmesi*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.
- Commins, David Dean. *Osmanlı Suriye'sinde İslahat Hareketleri*. çev. Selahaddin Ayaz. İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1993.
- Çetin, Abdurrahman. *Kıraatların Tefsire Etkisi: Kur'ân'ın Farklı Yorumlanmasına Tesir Eden Kıraatlar*. İstanbul: Marifet Yayınları, 2001.
- Çetin, Abdurrahman. "Kur'ân'ın Farklı Yorumlanmasında Kıraatların Rolü". *Diyanet İlmî Dergi* 37/4 (2001), 77-100.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013.
- Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân. *et-Teysîr fi'l-kırâati's-seb'a*. thk. Halef Hamûd eş-Şâğdelî. Suudi Arabistan: Dâru'l-Endelüs Lin'-Neşr ve't-Tevzî, 2010.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012.
- Durmuş, İsmail. "Mukaddime". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/115-117. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.
- Ebû Şâme el-Makdisî, Ebû'l-Kâsım Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâil b. İbrâhîm Ebû Şâme. *el-Mürşidü'l-vecîz ilâ ulûmin tete'alleku bi'l-Kitâbi'l-Azîz*. thk. Tayyar Altıkulaç. Beyrut: Dâru Sâdir, 1975.
- Ercan, Bilal. *Tefsir Geleneğinde Müfessirde Aranan Şartlar*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

- Günay, H. Mehmet. *Cemâlüddin el-Kâsimî ve Fıkhî Görüşleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1991.
- Günay, H. Mehmet. "Cemâlüddin el-Kâsimî Hayatı ve İlmî Kişiliği". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1996), 253-272.
- Günay, H. Mehmet. "Suriye Selefliliğinin Önderi Cemâleddin el-Kâsimî (1866-1914): Hayatı, İslahatçı Kişiliği ve Fıkhî Eserleri". *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 6 (2005), 119-140.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim. *Te'vilü müşkili'l-Kur'ân*. thk. İbrahim Şemseddin. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf. *en-Neşr fi'l-kıraati'l-aşr*. thk. Ali Muhammed Dabba'. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf. *Müncidü'l-mukriin ve mürşidü't-tâlibin*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1420/1999.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf. *Müncidü'l-mukriin ve mürşidü't-tâlibin*. b.y.: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.
- İstanbulî, Mahmûd Mehdî. *Şeyhü's-Şâm Cemâleddin el-Kâsimî*. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1985.
- Kalkan, Gökçen. *Cemaleddin El-Kasimi ve Tefsirdeki Metodu*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.
- Karaçam, İsmail. *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 1976.
- Karaçam, İsmail. *Kıraat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri ve Mütevatir Kıraatların Yorum Farklılıklarına Etkisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1996.
- Karslı, İbrahim Hilmi. "Tarihsel Gelişimleri İtibariyle Tefsir Mukaddimelerine Dair Bir İnceleme". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (2003), 225-260.
- Kâsimî, Muhammed b. Muhammed Saîd Cemâleddin. *Mehâsinü't-te'vil*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 17 Cilt. Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1957/1386.
- Kâsimî, Zâfir. *Cemâlüddin el-Kâsimî ve asruhû*. Dimaşk: Matbaatü'l-Hâşimiyye, 1965.
- Kılıç, Mustafa. "Son Dönem Osmanlı Tefsir Geleneğinde Kıraat-Tefsir İlişkisi -Mehasinü't-te'vil Örneği-". ed. M. T. Boyalık - Harun Abacı. *Osmanlı'da İlm-i Tefsir*. 479-503. İstanbul: İsar Yayınları, 2019.
- Magrâvî, Muhammed b. Abdurrahman. *el-Müfessirün beyne't-tevil ve'l-ısbât fi âyâti's-sifât*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Mekkî, Ebû Muhammed b. Hammus b. Muhammed Mekki b. Ebû Talib. *el-İbâne'an me'âni'l-kırâât*. thk. Abdülfettah İsmail Şelebi. Kahire: Dâru Nehdati Mısır, ts.
- Muhtesib, Abdulmecid Abdusselâm. *İtticâhâtu't-tefsir fi'l-asri'r-râhin*. Ammân: Menşûrâtu Mektebeti'n-Nahda el-İslâmiyye, 1402/1982.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *Sahih-u Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabiyye, ts.

- Pak, Zekeriya. "Rivâyet Ağırlıklı Tefsirler". ed. Mehmet A. Koç. *Tefsir El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2017.
- Rûmî, Fehd b. Abdurrahman b. Süleyman. *Buhûs fî usûli't-tefsîr ve menâhicih*. Riyad: Mektebetü't-Tevbe, ts.
- Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim. 4 Cilt. b.y.: el-Hey'etü'l-Misriyyeti'l-Âmme li'l-Kitab, 1974.
- Şen, Zeki. "Reşid Rıza ve Tabatabâî'nin Tefsirlerindeki Mukaddimelerinin Karşılaştırılması". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29 (2009).
- Turgut, Ali. "Cemâleddîn el-Kâsımî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/311-312. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Ünal, Mehmet. *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*. Ankara: Fecr Yayınları, 2005.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. 'Amr. *el-Keşşâf 'an hakâiki gavâmidi't-tenzîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1407.
- Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü'l-irfân fî ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'Arabî, 1995.

